

Ставицький О. О., д.психол.н., професор, Сигін І. М., студентка магістратури (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені акад. Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ДО СТВОРЕННЯ СІМ'Ї

Анотація. У статті представлено результати теоретичного аналізу психолого-педагогічної проблеми готовності студентів до створення сім'ї. Розкрито, що психологічна готовність до створення сім'ї детермінується самим студентом, а точніше його поведінкою, діяльністю та активною життєвою позицією. Показано, що набуваючи різні знання, в тому числі з основ психології шлюбу та сім'ї, студент має можливість підвищити рівень власної освіченості та набутти соціальної зрілості, що буде сприяти позитивній мотивації та адекватним шлюбно-сімейним домаганням.

Ключові слова: психологічна готовність, студент, сім'я, розлучення, мотивація, об'єктивні та суб'єктивні чинники.

Аннотация. В статье представлены результаты теоретического анализа психолого-педагогической проблемы готовности студентов к созданию семьи. Раскрыто, что психологическая готовность к созданию семьи детерминруется самим студентом, а точнее его поведением, деятельностью и активной жизненной позицией. Показано, что приобретая различные знания, в том числе по основам психологии брака и семьи, он имеет возможность повысить уровень собственной образованности и приобрести социальную зрелость, что, будет способствовать положительной мотивации и адекватным брачно-семейным притязаниям.

Ключевые слова: психологическая готовность, студент, семья, развод, мотивация, объективные и субъективные факторы.

Annotation. The article presents the results of theoretical analysis of the psychological and pedagogical problem of students' readiness for the creation of a family. The psychological readiness for the creation of a family is determined by the student himself, or rather his behavior, activity and active life position. Acquiring different knowledge, including the basics of psychology, marriage and family, they have the ability to raise their own awareness and gain social maturity. This, in turn, will contribute positive motivation and adequate matrimonial claims.

Keywords: psychological readiness, student, family, divorce, motivation, objective and subjective factors.

Сім'я покликана виконувати важливу роль первинного та основного осередку суспільства. Проте, процес трансформації сучасної сім'ї, як соціального інституту, супроводжується тривожними ознаками її дезорганізації – збільшенням кількості розлучень, деструктивних конфліктів, формальних стосунків, зниженням рівня народжуваності, послабленням виховного потенціалу сім'ї тощо. Це вказує на те, що інститут сучасної сім'ї потребує удосконалення.

Безумовно, зміцнення сім'ї багато в чому залежить від її соціально-економічної, правової захищеності. Водночас головною причиною більшості сімейних проблем є несприятливі для сімейного життя індивідуально-психологічні характеристики подружжя та неготовність молоді створювати стабільні сім'ї. У цьому зв'язку одним із важливих напрямків збереження стабільного шлюбу є розвиток психологічної готовності молодих людей до створення сім'ї. Причому ефективність цієї роботи, значною мірою, залежить від підготовки молоді не тільки в школі, а й під час її навчання у вищих навчальних закладах. Однак, як свідчить практика, така робота у більшості ВНЗ має формальний характер, внаслідок чого студенти не отримують знання про психологію шлюбу та сім'ї. У майбутньому це стає причиною для виникнення деструктивних сімейних конфліктів та розлучень.

Аналіз науково-психологічних джерел свідчить про те, що окремі проблемні питання, пов'язані з різними аспектами сімейно-шлюбної взаємодії, розглядали у своїх працях такі дослідники як: Т. В. Андрєєва, О. І. Бондарчук, О. Я. Кляпець, Г. А. Кошонько, М. І. Мушкевіч, Г. І. Онищенко, С. М. Хоружий, Р. П. Федоренко, Л. Б. Шнейдер та ін.

Теоретичний аналіз досліджень вітчизняних та зарубіжних дослідників проблем створення та існування сім'ї свідчить про те, що вчені досліджували різні аспекти психології сім'ї: психологічну сумісність подружжя та емоційну адаптацію у перші роки після укладення шлюбу (Р. П. Федоренко та ін.), чинники, що впливають на задоволеність шлюбом чоловіків та жінок, розподіл ролей у сім'ї (Т. В. Андрєєва, Г. І. Онищенко), вплив ціннісних орієнтацій та шлюбно-сімейних настанов партнерів на майбутню подружню взаємодію (О. Я. Кляпець, Н. Н. Посисоев, М.-Л. А. Чеп), характер емоційних стосунків та невідале подружнє життя (Г. Навайтис, І. А. Семінкіна, Р. П. Федоренко, Г. А. Фомюк та ін.).

Зазначимо, що розглядати проблему готовності до створення сім'ї необхідно також і через призму теоретичних положень загальної, педагогічної та вікової психології, що розкривають закономірності розвитку людини як самодостатньої, цільної, внутрішньо-гармонійної особистості (Т. В. Андрєєва, Л. И. Божович, О. І. Бондарчук, В. Н. Дружинін та ін.). Також доцільно використати результати дослідження у сфері психології сім'ї та шлюбу (Т. В. Андрєєва, В. М. Дружинін, Л. Б. Шнейдер та ін.), шляхи підготовки молоді до створення сім'ї (Т. В. Андрєєва, О. Б. Кізь, Ф. Я. Кочкарова та ін.).

Метою нашої статті є представлення результатів теоретичного аналізу досліджень соціальних психологів, що дозволило сформулювати та систематизувати психологічні чинники процесу формування психологічної готовності студентів до створення сім'ї.

Практика свідчить, що психологічна готовність студентів вищих навчальних закладів (ВНЗ) до створення сім'ї суттєво залежить від низки чинників як суб'єктивного, так і об'єктивного характеру. Для того, щоб вплив цих чинників мав позитивний характер існує потреба у їх виявленні та всебічному вивченні. Адже недостатній рівень психологічної готовності студентів до створення сім'ї є причиною прийняття ними помилкових рішень та створення нестабільних шлюбів. Це, в свою чергу, негативно позначається на їх душевному благополуччі, поведінці та діяльності (перш за все, на результатах навчання). Зважаючи на це, питання підготовки студентів до створення сім'ї потребують серйозної уваги як з боку посадових осіб факультетів, психологічної служби навчального закладу, так і викладачів.

Результати вивчення молодих сімей вказують на те, що сукупність дошлюбних чинників, які спонукають молодих людей створити шлюб, може бути різною. Зокрема, Т. Ф. Суслова [1] до таких чинників відносить: місце і ситуації знайомства молодих людей; перше враження один про одного; соціально-психологічні характеристики осіб, що вступають у шлюб; тривалість періоду залицянь; ініціатора шлюбної пропозиції (юнак, дівчина, батьки, друзі, тощо); час на роздуми про шлюбну пропозицію; ситуація оформлення шлюбу; вік майбутньої подружньої пари; батьки та їх відношення до створення шлюбу дітьми; динамічні та характерологічні особливості майбутньої подружньої пари; стосунки в сім'ї з братами та сестрами. Позитивний вплив на створення шлюбу відіграють: знайомство на роботі чи в навчальному закладі; взаємне позитивне перше враження; період знайомства від одного до півтора років.

Існує певна статистика передшлюбного знайомства молодих людей. Наприклад, Л. Б. Шнейдер [2] наводить такі дані: 36,7 % майбутніх пар знайомляться в місцях відпочинку; 31,0 % – за місцем навчання чи роботи; 9,0 % – знайомі з дитинства; 8,0 % – познайомилися на вулиці чи в транспорті. Як бачимо досить великий відсоток майбутнього подружжя знайомиться під час навчання, отже вищий навчальний заклад суттєво впливає на активізацію міжособистісних контактів молодих людей та їх зближення.

До зовнішніх та внутрішніх чинників, що впливають на психологічну готовність до подружніх взаємовідносин, А. О. Денисенко [3] відносить: віковий період вступу в шлюб та його тривалість, матеріальний статус партнерів, батьківський вплив та ін., а також: індивідуальні особливості подружжя, зокрема, мотиви вступу в шлюб, вираження адаптаційних можливостей, емоційна і моральна зрілість тощо.

Серед суб'єктивних чинників особливе місце займають мотиви створення сім'ї. С. В. Ковальов [4] виділяє п'ять основних мотивів: кохання, духовну близькість, матеріальний розрахунок, психологічну відповідність і моральні міркування. Зазначимо, що кохання у цьому переліку мотивів займає особливе місце. Це пояснюється тим, що воно є досить складним комплексом переживань, що розрізняються за своїм змістом.

У сучасній психології прийнято розрізняти три мотивації створення сім'ї: мотивація на сам факт шлюбу, мотивація на певний тип шлюбу, мотивація на певну людину.

Головна рушійна сила при мотивації на сам факт шлюбу – намір укласти шлюб. Деколи це відбувається під впливом інших при реалізації гасла «Пора!». При цьому інша людина є тільки засобом для виконання заповітного бажання – одружитися або вийти заміж. І загалом неважливо, який саме партнер поряд. Важливо, щоб був і не заперечував проти укладення шлюбу. Якщо такої людини поблизу немає – всі сили витрачаються на її пошуки. Самі по собі такі дії не забарвлені в негативні тони. У багатьох випадках шлюб стартує саме з цієї позиції, і люди, що мали серйозну потребу в сімейній самореалізації, довго і щасливо, в усякому разі благополучно живуть в шлюбі. Проблеми виникають, коли згодом зустрічається людина, яка здатна викликати сильне почуття. Такий варіант навіть не розглядається як психологічна зрада: адже внутрішня переконаність свідчить, що законний чоловік був всього лише засобом.

Що стосується мотивації на певний тип шлюбу, то у цьому випадку діють упевнені в собі люди, таким чином, вони орієнтуються на такого партнера, який здатний здійснити їх мрії, який відповідає якомусь уявленню про престижний варіант шлюбних відносин. У минулі часи для дівчат ознакою успішного заміжжя був шлюб з військовослужбовцем, працівником партійних органів. Для юнаків – шлюб з дочкою відомих людей, начальників. Сьогодні символом успішного заміжжя є шлюб з іноземцем або іноземкою, багатою людиною, фотомоделлю. Сам по собі цей факт не несе негативного забарвлення. Проте, проблеми виникають тоді, якщо в житті зустрічається інший привабливий варіант. Такі порівняльні вибори можуть відбуватися в житті багато разів: завжди можна знайти когось ще краще.

Мотивація на певну людину. В цьому випадку обранець сприймається як конкретна реальна людина, зі всіма слабостями і недоліками. Звичайно, можуть зустрітися і кращі і красивіші, але це нічого не змінить. Це є свідомий вибір з установкою на схвалення певної людини і особистою відповідальністю за свої почуття.

Психолог А. Б. Добрович [5] стверджує, що існують певні групи мотивів, що спонукають людину до вступу у шлюб, які нею не усвідомлюються. На його думку, такими є: взаємне акторство (коли партнери грають романтичні

ролі); спорідненість інтересів; хвороблива самозакоханість (коли досягнення бажаної цілі здійснюється будь-якою ціною); капкан неповноцінності (коли зливаються в єдине ціле установка вдячності і відчуття реалізації «останнього шансу»); інтимна удача; взаємодоступність; порядність; вигода; помста; страх перед самотністю.

Оскільки мова йде про мотиви створення студентом сім'ї, то варто звернути увагу на те, що ряд дослідників (Н.І.Оліфірович, Т.О.Зінкевич-Куземкіна, Т.Ф.Велента) виділяють поняття неадекватної мотивації створення шлюбу, що може виявлятися як:

- можливість заповнити дефіцит (через бажання позбавитися відчуття самотності і непотрібності, недоотриманого кохання, уваги і турботи);
- спосіб відокремитися від батьківської сім'ї (отримати самостійність);
- спосіб подолати певну кризу (помститися колишній коханій людині);
- бажання відповідати нормам соціального оточення, що стосується віку вступу до шлюбу та інших аспектів шлюбної поведінки;
- компенсація почуття неповноцінності (для підвищення відчуття особистої значимості та самоповаги);
- бажання досягти певної мети (отримати матеріальну чи соціальну вигоду);
- вимушена необхідність (вирішити певні життєві труднощі, пов'язані з позаплановою вагітністю, вирішенням житлових чи матеріальних проблем).

На нашу думку, наведений вище перелік дає достатнє уявлення про неадекватну мотивацію створення шлюбу. Проте потребує деякого доповнення. Наприклад, в процесі індивідуальних бесід зі студентами з'ясувалося, що серед мотивів створення шлюбу в них також є: бажання реалізувати свої еротичні фантазії, а також – страх втратити привабливого партнера. На нашу думку це теж вияви неадекватної мотивації, оскільки такі мотиви не є стабільною основою повноцінного кохання, а є лише виявом егоїстичного «Я» особистості. Адже партнер для ініціатора шлюбу не представляє собою цінності як особистість, важливими є лише такі його функціональні характеристики, які мають значення для задоволення власних потреб.

Практика свідчить, що досить часто студенти вважають, що під час навчання легше створити сім'ю, особливо дівчатам, оскільки згодом їх можливості суттєво зменшуються (через збільшення віку, зміну місця проживання, де важко знайти шлюбного партнера та ін.). Така думка студентської молоді обумовлена, перш за все, специфікою середовища вищого навчального закладу, в якому тривалий час (4–6 років) концентруються молоді люди віком від 17 до 24 років, що об'єднані спільною діяльністю

Шлюбно-сімейні домагання формуються в процесі соціалізації з раннього дитинства. На це безпосередньо впливає родина, вона ж опосередковує усі впливи зовнішнього соціального оточення. Чинниками

формування особистості в сім'ї вважаються: ступінь гармонійності подружнього життя батьків, загальне сприйняття дитинства (було воно щасливим чи нещасливим), ставлення батьків до дітей, розподіл сімейних ролей, спосіб життя батьків. Саме в дитинстві під впливом батьків закладається програма, що підказує як жити у дорослому житті, якого партнера обирати, які стосунки з ним мати, скільки буде дітей тощо [6]. Шлюбно-сімейні домагання, які належать до структури життєвих домагань особистості, є суб'єктивним чинником. Вони формуються під впливом, перш за все, суспільних і особистісних потреб.

Численні дослідження соціологів, психологів, педагогів свідчать про те, що стабільна сім'я може бути створена при певній готовності молодих людей до сімейного життя. Зокрема, А. М. Сізанов [7] стверджує, що поняття «готовність до сімейного життя» включає соціально-етичну, мотиваційну, психологічну і педагогічну готовність. При цьому мотиваційна готовність до сімейного життя включає кохання, як основний мотив створення сім'ї, готовність до самостійності, відчуття відповідальності за сім'ю тощо.

Готовність до створення сім'ї і її благополуччя багато в чому залежать від здорового способу життя молодих людей, які беруть шлюб.

Молоді люди, створюючи сім'ю, зазвичай, думають про матеріальні і житлові проблеми. За даними численних досліджень чинник матеріальної і житлової забезпеченості на стабільність сім'ї безпосередньо не впливає. Проте погані матеріальні умови життя часто підсилюють конфліктні ситуації, що виникають з інших причин.

Результати дослідження зазначених вище наукових джерел дозволяють зробити висновок, що психологічна готовність студентів ВНЗ створювати сім'ї є складним психологічним утворенням, що залежить від багатьох суб'єктивних та об'єктивних чинників. При цьому основні *суб'єктивні чинники* базуються на індивідуально-психологічних особливостях молодої людини і включають: вік студента (сприятливий для сімейного життя та народження дитини); темперамент та характер (відношення людини до своїх обов'язків, ставлення інших людей та до себе); мотивація (наприклад, бажання стати самостійним і незалежним від батьків, страх самотності, страх втратити привабливого партнера, бажання мати дітей та ін.); рівень освіченості (у тому числі в питаннях сімейно-шлюбних стосунків); шлюбно-сімейні домагання (вимоги, очікування, бажання, надії стосовно свого майбутнього шлюбу і сім'ї); соціальна зрілість (засвоєння зразкових норм сімейно-шлюбного життя, що визначають спрямованість і характер взаємодії в майбутньому шлюбі).

Щодо основних *об'єктивних чинників*, то слід зазначити, що вони відображають елементи життєвого середовища (мікросистеми, мезосистеми та екосистеми), які впливають на студентську молодь. Як свідчить практика до таких відносяться: вплив суспільної думки (наприклад, не залишитися

старою дівою); широкі можливості для вибору шлюбного партнера (у навчальному закладі навчаються сотні юнаків та дівчат одного вікового діапазону); приклад друзів; бажання батьків не пропустити вигідну кандидатуру для шлюбу дитини; бажання батьків позбавити сина (доньку) можливості вести розгульний спосіб життя тощо; стан матеріального благополуччя.

Серед перспективних напрямів подальших досліджень зазначеної проблеми є обґрунтування технології розвитку такої готовності в умовах вищого навчального закладу, а також розробка методичних рекомендацій суб'єктам розвитку психологічної готовності студентів до створення сім'ї.

1. Москаленко В. В. Соціальна психологія / В. В. Москаленко Підручник. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 624 с. **2.** Шнейдер Л. Б. Семейная психология. / Шнейдер Л. Б. Учебное пособие для вузов. – Изд. 3-е. – М. : Академический проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2007. – 736 с. **3.** Денисенко А. О. Психологічна готовність старших підлітків та юнацтва до подружніх взаємовідносин. Автореф. дис. канд. психол. н: 19.00.07 / Денисенко Алла Олегівна – Одеса : Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського, 2003. – 17 с. **4.** Тарновська О. С. Психологічна готовність молоді до створення сім'ї / О. С. Тарновська. Поради молодим сім'ям. Ч. IV. – Стабілізація стосунків у молодих сім'ях: Посібник. – Чернівці : Прут, 2003. – С. 25–28. **5.** Психология семейных отношений с основами семейного консультирования : Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Е. И. Артамонова, Е. В. Екжанова, Е. В. Зырянова и др.; [Под ред. Е.Г. Силаевой. – 2-е изд., стереотип]; – М.: Изд-й центр «Академия», 2004. – 192 с. **6.** Бондарчук О. І. Психологія сім'ї / О. І. Бондарчук. – Курс лекцій. – К. : МАУП, 2003. – 96 с. **7.** Савчин М. В. Педагогічна психологія / М. В. Савчин. – Навч. посіб. – К. : Академвидав, 2007. – 424 с.

Рецензент: д.геогр.н., професор Калько А. Д.